

економічних умовах. Головний пріоритет розвитку с. Богуславець – це створення туристичного центру державного значення, населеного пункту

зі сталим соціально-економічним добробутом, що забезпечить досягнення світових стандартів рівня та якості життя населення.

Література

1. Наказ Мінагрополітики України № 280 від 01.06.2010 р. "Про затвердження Галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту "Нова сільська громада")".
2. Наказ Мінагрополітики України № 511 від 20.08.2010 р. "Про визначення сільських територіальних громад для участі у Галузевій програмі соціально-економічного розвитку (модельний проект "Нова сільська громада")".
3. Довідник соціальних стандартів, нормативів, вимог і обмежень (для використання при плануванні соціально-економічного розвитку сільських громад і територій) / За ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка, О.Г. Булава, М.М. Ксенофонтова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 90 с.
4. Паспорт сільського населеного пункту. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 53 с.

УДК 338.432:631.95

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ

Хромушина Л.А.

На основі дослідження сучасного еколого-економічного стану розвитку сільськогосподарських підприємств Сумської області визначено завдання екологізації сільськогосподарського виробництва та обґрунтовано напрями розвитку сільськогосподарських підприємств на основі екологізації.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Статус цивілізованої, правової та розвинутої держави вимагає забезпечення її населення високоякісними продуктами харчування у достатній кількості. З огляду на природно-ресурсні, історичні, політичні та демографічні особливості України сільськогосподарське виробництво має стати основою економічного підйому, забезпечення соціального добробуту громадян, а також важливою експортною галузю.

Незважаючи на існуючий природно-ресурсний потенціал, сприятливі кліматичні умови, внаслідок дії окремих суспільно-політичних, екологічних чинників відбувається зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та значне погіршення її якості. Через це рівень споживання основних харчових продуктів населенням є нижчим, ніж в інших країнах Європи та світу. До того ж, загальноновизнано, що екологічний стан агросистем погіршився настільки, що відтепер саме від нього залежатиме не тільки економічний розвиток сільськогосподарських підприємств, а й продовольча безпека країни.

Ключовою проблемою на сучасному етапі розвитку країни є екологічне вдосконалення економічної діяльності, що передбачає зниження потреби у залученні природних ресурсів до виробництва, а також дотримання екологічного імперативу, тобто екологізація підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені проблеми знайшли своє відображення у наукових працях відомих дослідників-економістів та енвайронменталістів. Зокрема, еколого-економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств досліджено у працях В.А. Борисової, П.С. Березівського, Н.В. Зіновчук, О.М. Царенка; проблеми формування та встановлення ресурсо-екологічної та

продовольчої безпеки досліджували П.А. Лайко, Л.Г. Мельник, В.М. Трегобчук; фінансово-економічне забезпечення екологізації підприємств в аграрній сфері досліджували О.Л. Кашенко, А.В. Чупіс та ін.

Водночас, наукові положення теоретичного та практичного значення щодо екологізації підприємницької діяльності у сільському господарстві залишаються недостатньо визначеними. Особливе значення має визначення стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств на засадах екологізації виробництва.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням екологічних вимог до виробництва та якості продукції.

Для проведення дослідження необхідно вирішити такі завдання:

- з'ясувати сучасний еколого-економічний стан розвитку сільськогосподарських підприємств на прикладі Сумської області;
- визначити завдання екологізації сільськогосподарського виробництва;
- обґрунтувати напрями розвитку сільськогосподарських підприємств на основі екологізації.

Виклад основного матеріалу. Ключовими проблемами, які потребують невідкладного та поетапного розв'язання в Сумському регіоні є: 1) зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів (основні показники соціально-економічного розвитку області нижчі за середні по Україні); 2) низька конкурентоспроможність підприємств області; 3) низька інвестиційно-інноваційна діяльність; 4) складна демографічна ситуація [1].

Економічний розвиток сільського господарства значною мірою залежить від раціонального використання земельних ресурсів. Дослідження

особливостей землекористування в області за останні 5 років дозволяє зазначити, що воно є недосконалим та неефективним. Половина території орних земель не використовується за призначенням, є покинутими, поступово перетворюються на чагарники, заростають бур'янами, які природно розповсюджуються на сусідні поля, чим завдається значна шкода посівам культурних рослин. З іншого боку, за оцінкою фахівців Державного управління навколишнього природного середовища у Сумській області, одним з головних чинників, що дестабілізують екологічну ситуацію в області, є надмірна розораність території.

У результаті реформування земельних відносин значно зросла кількість агроформувань із порушеним внутрішньогосподарським землеустроєм. У цих господарствах не дотримуються раціональних сівозмін, допускаються відхилення від науково-обґрунтованих систем землеробства, порушуються технології обробітку ґрунтів, що негативно впливає на їх екологічний стан. Землекористувачі, як правило, не володіють достовірною інформацією про якість земель, переданих у власність або в оренду, їх оцінку, ґрунтовий покрив, агротехнічні властивості, інформацію про придатність орних земель для вирощування основних культур та обмеження щодо їх використання.

У сільській місцевості області нагальною проблемою залишається незадовільний стан очисних споруд, каналізаційних насосних станцій та каналізаційних мереж, що відповідним чином характеризує використання водних ресурсів, впливає на стан водних об'єктів та ускладнює актуальну проблему забезпечення мешканців і різних галузей виробництва чистою прісною водою. Забруднення поверхневих та підземних вод призводить до таких негативних змін, коли стає неможливим використання водних ресурсів і постає проблема пошуку інших джерел водопостачання. Внаслідок цього водні ресурси з категорії невичерпних переходять до обмежених.

Зростаюче антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище також інтенсивно впливає і на повітря, змінюючи при цьому його властивості і якість. Об'єктами забруднення у сільській місцевості є земельні, водні, лісові ресурси та атмосферне повітря. У процесі фізичного та біологічного кругообігу шкідливі речовини надходять до агросистем з повітрям, підземними та поверхневими водами, через природні харчові ланцюги. Сумська область відноситься до найменш екологічно напружених регіонів України з проблем забруднення атмосферного повітря.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зазначити, що сучасний розвиток сільського господарства області відбувається в умовах забруднення навколишнього природного середовища, збільшення площі еродованих ґрунтів. Зниження

якісних параметрів агросистем зумовлює зниження якісних та кількісних показників виробництва сільськогосподарської продукції, що відповідним чином впливає на формування економічних результатів виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств, які є основним постачальником продовольчої сировини.

Обсяги продукції сільського господарства у порівняних цінах 2005 р. за 2006-2010 рр. скоротилися майже на 50%. Питома вага господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції становить 70 %, на відміну від 30 % – частки сільськогосподарських підприємств. Такий стан не можна сприймати як задовільний, тому що сектор особистих селянських господарств має переважно нетоварний характер, що ставить під загрозу продовольчу безпеку регіону. У галузевому розрізі спостерігається спадна динаміка: продукція рослинництва на поточний момент становить 68 % у порівняних цінах 2005 р., а тваринництва – лише 35 %. Валові збори зернових культур, цукрових буряків, картоплі та овочів значно зменшилися порівняно з 1995 р. внаслідок скорочення майже в два рази посівних площ та зниження врожайності, зокрема, по зернових культурах – на 40 %.

У тваринництві ситуація ще гірша: виробництво м'яса зменшилося на 72 %, а молока – на 70 %. Такий занепад галузі відбувся в основному з причини зменшення поголів'я (більш ніж у 4 рази) та зниження продуктивності тварин, що, у свою чергу, пояснюється недосконалістю зоотехнологій, низькою якістю або недостатком кормової бази.

Крім того, тваринницька галузь для сільськогосподарських підприємств, як і в Україні в цілому, залишається низькорентабельною, найчастіше – хронічно збитковою. Такий стан пояснюється високою собівартістю виробництва при низьких закупівельних цінах сировини.

На кінець 2010 р. 76 % сільськогосподарських підприємств отримали прибуток, 24 % підприємств є збитковими [2]. Такий стан сільськогосподарського виробництва призвів до зниження рівня життя сільського населення, зумовив погіршення соціально-економічного розвитку села.

Таким чином, аналіз сучасного еколого-економічного стану розвитку сільськогосподарських підприємств показав, що в області існують певні проблеми, вирішувати які необхідно комплексно і негайно, тому що від цього залежить збереження природного різноманіття і потенціалу, економічний розвиток країни, добробут людей, вихід на світові ринки продовольства і, нарешті, світове визнання України як розвинутої європейської країни.

Ставлення економічного суспільства протягом тривалого часу до природних ресурсів як до невичерпних багатств, як до «дешевих ресурсів», по своїй сутності було хибним. Останнім часом

людство усвідомило необхідність цілеспрямованої екологізації суспільного виробництва, очевидною метою якої є досягнення максимальної вигоди (соціальної або економічної) при мінімальних екологічних наслідках або за відсутності таких взагалі. Під екологізацію сільськогосподарського виробництва слід розуміти «постійне поліпшення природних умов для його розвитку, перехід на адаптивні системи ведення землеробства, розміщення галузей і культур у тих природних умовах, які для них найбільш сприятливі, широке впровадження біотехнологій, розвиток селекційної роботи, широке розповсюдження нових високоврожайних і стійких проти несприятливих погодних умов, хвороб і шкідників сільськогосподарських культур, поліпшення племінної роботи, виведення племінних високопродуктивних порід.

Екологізація сільськогосподарського виробництва спрямована на постійне нарощування виробництва екологічно чистої, вітамінізованої, поживної продукції землеробства і тваринництва, для чого необхідно задіяти всі економічні механізми стимулювання її виробництва» [3, с. 71].

Державна політика щодо екологізації народного господарства повинна спрямовуватися не тільки на вирішення значних екологічних проблем, а й на вирішення завдання переходу агропромислового комплексу держави до виробництва екологічно чистої продукції, яка визначає також і продовольчу безпеку країни з якісного боку [4, с. 173].

Таким чином, основними завданнями екологізації сільського господарства можна визначити наступні (рис. 1).

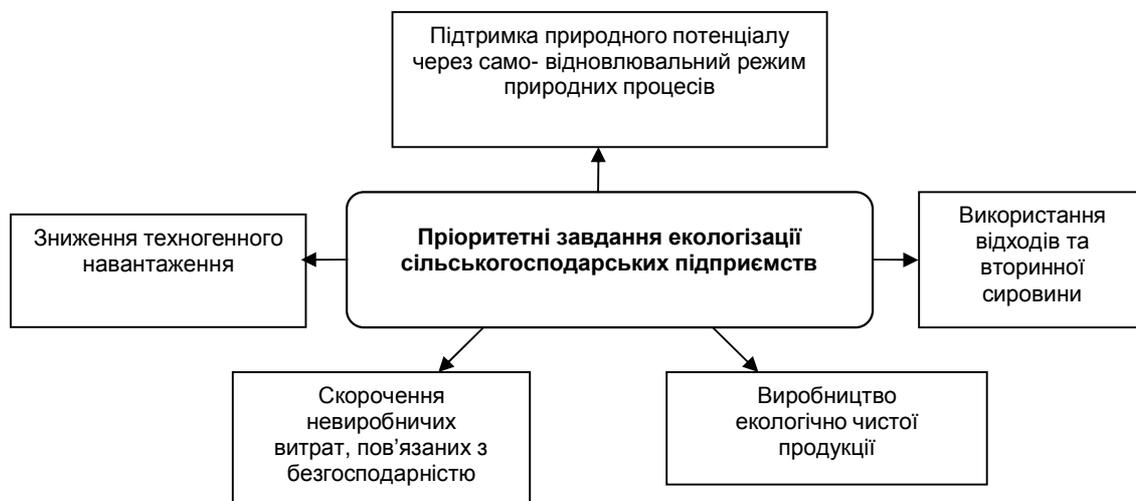

Рис. 1. Завдання екологізації сільськогосподарських підприємств

Джерело: власні дослідження.

Як видно з рис. 1, процес екологізації передбачає виконання тих завдань, які сприятимуть становленню сільськогосподарського екологічно орієнтованого підприємства.

Екологізацію сільськогосподарських підприємств пропонуємо проводити у комплексі напрямів, які представлені на рис. 2.

Як видно з рис. 2, така діяльність максимально зосереджується на заходах з охорони та відтворення родючості сільськогосподарських земель, тому що саме вони є фундаментальною основою будь-якої форми сільськогосподарської діяльності.

Досягнення позитивних змін кількісно-якісних параметрів землекористування у сільськогосподарських підприємствах можливе через реалізацію інноваційних інвестиційних проектів за такими напрямками: землеустрій; селекція та насінництво; технічне переоснащення; перехід до гумусозберігаючих технологій. Процес екологізації сільськогосподарського виробництва має складатися з наступних видів діяльності:

1. Стимулювання впровадження маловідходних та безвідходних технологій аграрного виробництва через реалізацію екологічно обґрунтованих бізнес-проектів.
2. Активна селекційна робота та використання новітніх агротехнологічних досягнень з метою нівелювання природно-кліматичної нестійкості рослинництва.
3. Всебічна державна підтримка виробництва екологічно чистої, безпечної для агросистем та людей продукції, застосування ефективних технологій.
4. Заходи, спрямовані на збереження асиміляційного потенціалу та поліпшення якості аграрних екосистем: ґрунтозахисні заходи, оптимізація господарського обороту земель тощо.
5. Формування та практична реалізація ефективного економічного механізму, який має інтегрувати агро-еколого-економічні пріоритети. З метою екологізації сільськогосподарського виробництва пропонуємо

визначити пріоритетні заходи екологічної політики на регіональному та державному рівнях,

з відповідною їх систематизацією за напрямками та способами реалізації.

Рис. 2. Ключові напрями екологізації сільськогосподарських підприємств

Джерело: адаптовано за [5].

Організаційні інструменти. До цієї групи можна віднести: 1) облік і соціально-економічну оцінку аграрного природного потенціалу та економічного стану територій; 2) планування заходів природоохоронного спрямування; 3) аналіз і нормативно-правове забезпечення врахування екологічних імперативів у разі приватизації та зміни форми власності. Відповідні напрями та способи їх реалізації можна визначити наступним чином: 1) кількісний і якісний облік природних ресурсів, їх соціально-економічна оцінка шляхом ведення територіальних кадастрів по видах природних ресурсів; 2) розробка екологічних інноваційних технологій при реалізації регіональних і галузевих програм розвитку сільськогосподарського виробництва і підприємництва; 3) проведення екологічного аудиту на об'єктах приватизації, використовуючи кошти іноземних інвесторів та досвід зарубіжних країн.

Фінансові інструменти: 1) фінансово-кредитні інструменти природокористування; 2) платність природокористування; 3) запровадження та поширення екологічного страхування. Зазначені інструменти можуть бути реалізовані за рахунок: 1) фінансово-кредитного регулювання природокористування: пільгове кредитування, спрощене оподаткування тощо на базі створення державного екологічного фонду, екологічного банку, вдосконалення нормативно-правового забезпечення; 2) стимулювання ефективності платності природокористування через удосконалення системи природоресурсних платежів; 3)

подальшого поширення, розвитку добровільного та обов'язкового екологічного страхування тощо.

Координаційні інструменти. Дану групу формують: 1) економічні методи природокористування; 2) розвиток екологічного ринку, екоіндустрії. Реалізація вказаних інструментів може відбуватися шляхом: 1) підвищення ефективності економічних методів природокористування на основі удосконалення системи нормування, ліцензування та екологічної сертифікації; 2) стимулювання розвитку екобізнесу через розвиток екологічного аудиту та розширення асортименту послуг екологічного характеру.

Контролюючі інструменти: 1) стимулювання досягнення екологічно безпечного рівня виробництва; 2) порядок відшкодування збитків через порушення екологічного законодавства. Реалізація даних інструментів може проводитися шляхом: 1) впровадження механізму стимулювання екологічно чистого виробництва і випуску екологічно чистої продукції за рахунок податкових і кредитних пільг, спеціального оподаткування екологічно небезпечної продукції, активізації державної підтримки природоохоронних заходів, змін нормативів, лімітів тощо; 2) удосконалення системи контролю за відшкодуванням збитків через порушення природоохоронного законодавства шляхом удосконалення системи економічної оцінки і компенсації збитків, посилення економічної та адміністративної відповідальності за заподіяні збитки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток

сільськогосподарських підприємств на засадах екологізації сприятиме відтворенню природного ресурсного потенціалу агросистем, переходу сільгоспвиробників до виробництва екологічно чистої та безпечної продукції, забезпеченню продовольчої самодостатності не тільки області, а й країни в цілому. Також при цьому необхідно на державному та регіональному рівнях реалізовувати заходи екологічної політики, які в сукупності та взаємодії дозволять змінити формат відносин між споживчим виробництвом та навколишнім природним середовищем у бік раціонального використання, охорони, відтворення агросистем. Екологізація сільськогосподарського підприємництва матиме також і економічний ефект, який виражатиметься у новому ціновому механізмі на екологічно чисту продукцію, підвищенні попиту на неї. Крім того,

дотримання екологічних вимог сприятиме ста новленню агроекологічного іміджу сільгоспвиробника.

Сучасні еколого-економічна проблеми значною мірою зумовлені також недостатнім фінансуванням усієї сфери охорони навколишнього природного середовища. Дефіцит фінансових ресурсів та низька ефективність їх використання є однією з основних проблем як на державному рівні, так і на рівні регіонів. Від вирішення цих питань залежить екологічна, економічна безпека, охорона навколишнього природного середовища та якість умов проживання людей. Практичні питання фінансування пріоритетних заходів екологічної політики залишаються невизначеними, тому ця проблема потребує подальших наукових досліджень.

Література

1. Стан навколишнього природного середовища у Сумській області за 2005–2007 рр. [Електронний ресурс] / Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Сумській області. – Режим доступу: <http://www.eco.sumy.ua/environment.html>.
2. Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування за видами економічної діяльності за 2010 рік [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Сумській області. – Режим доступу: http://www.sumystat.sumy.ua/arx/fin/fin41_10.htm.
3. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти / В.А. Борисова. – Суми: Вид-во «Довкілля», 2003. – 327 с.
4. Царенко О.М. Основи екології та економіка природокористування: навч. посіб. / Царенко О.М., Несветов О.О., Кадацький М.О.; [2-ге вид., стер.]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 400 с.
5. Борисова В.А. Еколого-економічні аспекти підприємницької діяльності / В.А. Борисова. – Суми: Вид-во «Довкілля», 2003. – 210 с.

УДК 338.24:619(631)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ З БІОГАЗУ В УКРАЇНІ

Передерій Н.О., Кузьменко С.В.

У статті висвітлена актуальність використання енергії з біогазу та наведено розрахунок ефективності отримання енергії з біогазу в Україні

Постановка проблеми. Технології анаеробного зброджування органічної сировини надають можливість одночасного вирішення трьох завдань: одержання енергії у вигляді біогазу, запобігання забрудненню оточуючого середовища й одержання органічного добрива для сільськогосподарського виробництва.

Стан вивчення проблеми. Вивченню проблеми актуальності використання альтернативних джерел енергії присвячена низка робіт вітчизняних вчених, зокрема, Гелетухи Г., Дубровіна В., Клименко В., Крючкова Є.

Метою дослідження є розкриття теоретичних аспектів використання біогазу як альтернативного джерела енергії та розробка практичних рекомендацій щодо доцільності впровадження біогазових установок як джерела енергії.

Викладення основного матеріалу дослідження. В залежності від першорядної потреби і умов, що складаються на конкретних тваринницьких фермах, комплексах і птахофабриках, на перше місце виступає проблема, що вирішується за допомогою біогазової електро-

установки (БЕУ), при допоміжному, але обов'язковому вирішенні двох інших. У протилежному випадку використання біогазової електроустановки малоефективне [1].

Для того, щоб визначити коефіцієнти ефективності біогазової електроустановки, необхідно визначити основні показники, що характеризують її технічний рівень.

Для визначення коефіцієнта ефективності установки вихідний гній повинен мати такі фізико-хімічні властивості:

- концентрація сухої речовини – не більше 12,6%;
- утримання летючих жирних кислот – 600-1500 мл;
- лужність – 1500-5000;
- рівень рН – 6,5-7,5;
- відношення вуглецю до азоту C:N – 10:16;
- вміст органічної речовини – не нижче 80%.

Витримавши вимоги до вихідної маси й експериментально одержавши вихідні дані, можна визначити коефіцієнт ефективності установки.